KREDIT TASHKILOTLARIDA RISKLARNI STRESS-TEST O‘TKAZISH ORQALI BAHOLASH

Safarov Xurshid Ravshan o‘g‘li

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

Mustaqil izlanuvchisi

E-mail: xurshidsafarov20@gmail.com

Tel: +998 90 321 66 88

ORCID: 0009-0004-2130-6970

Annotatsiya. Maqolada tijorat banklari faoliyatida stress-testlashning nazariy-uslubiy asoslari, ssenariy tahlili metodologiyasi hamda uning kapital va likvidlik yetarliligini baholashdagi ahamiyati yoritilgan. Stress ssenariylarini ishlab chiqish va tasdiqlash tartibi, shuningdek ushbu jarayonning prudensial nazorat tizimidagi o'rni tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: stress-test, ssenariy tahlili, kapital yetarliligi, likvidlilik, ICAAP, prudensial nazorat, moliyaviy barqarorlik.

KIRISH

Stress-test — bankning moliyaviy barqarorligiga ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan, kam uchraydigan, ammo sezilarli salbiy oqibatlarga olib kelishi ehtimoli mavjud bo'lgan hodisalarning bank faoliyatiga ta'sirini baholashga qaratilgan tahliliy usullar majmuidir. Ushbu yondashuv bank faoliyatining turli noqulay makroiqtisodiy va moliyaviy sharoitlarga nisbatan chidamliligini aniqlash imkonini beradi va zamonaviy risk-menejment tizimining ajralmas tarkibiy qismiga aylangan.

O'zbekiston Respublikasida banklar va bank guruhlarining tavakkalchiliklarni boshqarish tizimiga qo'yiladigan talablar Markaziy bank tomonidan me'yoriy jihatdan tartibga solingan bo'lib, unda stress-testlash kapitalni ichki baholash jarayoni (ICAAP)ning tarkibiy qismi sifatida belgilangan **[1]**. Xalqaro amaliyotda esa ushbu yondashuv Bazel bank nazorati qo'mitasining stress-test tamoyillariga asoslanadi,

ular dastur maqsadlari, boshqaruvi, siyosati, jarayonlari, metodologiyasi va resurslariga nisbatan yagona talablarni belgilaydi **[2]**.

Ssenariy tahlili: tashqi va ichki omillarni modellashtirish

Stress-testlash, avvalo, tashqi muhitdagi salbiy o'zgarishlarni modellashtirish orqali amalga oshiriladi. Bunday o'zgarishlar qatoriga iqtisodiy o'sish sur'atining pasayishi, foiz stavkalarining keskin tebranishi, milliy valyuta kursining beqarorligi hamda inflyatsiya darajasining oshishi kabi makroiqtisodiy omillar kiradi.

Shu bilan birga, bankning ichki faoliyati bilan bog'liq risklar ham hisobga olinadi. Xususan, mijozlar va kontragentlar xatti-harakatlaridagi keskin o'zgarishlar — depozitlarning ommaviy ravishda qaytarib olinishi, kredit portfeli sifatining yomonlashuvi yoki likvid mablag'larning keskin qisqarishi — stress-test jarayonida markaziy o'rin tutadi. Ushbu ikki yo'nalishning uyg'unlashtirilgan tahlili bankning real risk profilini yaxlit tasavvur etish imkonini beradi.

Stress-test natijalarining kapital va likvidlikni boshqarishdagi ahamiyati

Mazkur tahliliy vosita bankning potensial yo'qotishlarini oldindan baholash, kapital va likvidlik yetarliligini tekshirish hamda favqulodda vaziyatlarga tayyorgarlik darajasini aniqlashga xizmat qiladi. Stress-test natijalari bank rahbariyati uchun risklarni samarali boshqarish, kapitalni rejalashtirish (ICAAP), likvidlikni boshqarish hamda zarur choralarni ishlab chiqish bo'yicha muhim axborot manbai bo'lib xizmat qiladi.

Shuningdek, stress-testlar prudensial nazoratning ajralmas qismi hisoblanadi va ular xalqaro standartlarga, xususan Bazel qo'mitasi tavsiyalariga muvofiq qo'llaniladi **[2]**. Ushbu yondashuv bank tizimining barqarorligini mustahkamlash, kutilmagan iqtisodiy shoklarga nisbatan chidamliligini oshirish hamda moliyaviy tizimning uzluksiz faoliyat yuritishini ta'minlashga xizmat qiladi.

Stress ssenariylarini ishlab chiqish va tasdiqlash tartibi

Bank tavakkalchiligi nuqtai nazaridan stress-test jarayoni ssenariy tahliliga asoslanadi. Stress ssenariylari bankning asosiy moliyaviy ko'rsatkichlari hamda

faoliyati bilan bog'liq risklarni inobatga olgan holda bank boshqaruvi tomonidan mustaqil ravishda ishlab chiqiladi va Bank Kengashi tomonidan tasdiqlanadi.

Zarur hollarda stress-test jarayonida tashqi ssenariylardan, xususan, Markaziy bank tomonidan ishlab chiqilgan hamda moliyaviy barqarorlik sharhlarida e'lon qilinadigan makroiqtisodiy ssenariylardan foydalanish mumkin **[3]**. Bu esa stress-test natijalarining ishonchliligi va bank tizimi bo'yicha taqqoslanishini ta'minlaydi.

XULOSA

Stress-testlash bank faoliyatida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan ekstremal, ammo ehtimoliy salbiy ssenariylarning moliyaviy ta'sirini baholashga qaratilgan muhim analitik instrument bo'lib, u bankning strategik rejalashtirish, risklarni boshqarish va kapital yetarliligini ta'minlash jarayonlarida muhim o'rin tutadi.

Stress-test metodologiyasining amaliy samaradorligi uning nafaqat me'yoriy talab sifatida, balki bank boshqaruvining kundalik amaliy madaniyati sifatida shakllanishiga bog'liq. Bu esa ssenariy tahlilini kapitalni rejalashtirish, likvidlikni boshqarish va risk-appetitni belgilash jarayonlari bilan uzviy bog'lashni taqozo etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki Boshqaruvining 2023-yil 18-apreldagi qarori bilan tasdiqlangan «Banklar va banklar guruhlarining tavakkalchiliklarni boshqarish tizimiga doir talablar to'g'risida»gi Nizom. — Adliya vazirligi ro'yxat raqami 3427, 2023-yil 18-aprel. [Elektron resurs]. — URL: lex.uz
2. Basel Committee on Banking Supervision. Stress testing principles. — Basel: BIS, 2018. — 15 p.
3. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Moliyaviy barqarorlik sharhi. — Toshkent: Markaziy bank, 2023. [Elektron resurs]. — URL: cbu.uz